

Dragutin Babić

Etnonacionalizam i rat u Hrvatskoj: teorijski aspekti i istraživanje međunacionalnih odnosa u lokalnim zajednicama

Zagreb: Plejada, 2010, 325 str.

U prethodnoj knjizi *Suživot Hrvata i Srba u Slavoniji: (re)konstrukcija lokalnih zajednica nakon ratnih sukoba* Dragutin Babić čitatelju je već dao naslutiti što još može reći o lokalnim etničkim i nacionalnim zajednicama. Zapravo, to je bio već dorađeni koncept odnosa Hrvata i Srba u Hrvatskoj za vrijeme rata od 1991. do 1995. i poraća te onoga što je u društveno-ekonomskoj i psihološkoj sferi prethodilo tim odnosima. Sada je pak protegnulo lokalnu matricu na Hrvatsku. Ovdje je to također precizna obrada podataka dobivenih empirijskim istraživanjem, ali i neuobičajena objektivnost kada je riječ o te dvije skupine tada zavađenih i na kraju zaraćenih naroda. Autoru je ipak bilo važnije razumjeti ono što je pridonijelo složenim, često i iracionalnim odnosima između njih nego da po poznatim paradigama predstavi činjenični materijal, koji bi eventualno netko drugi trebao razraditi. Točnije, demonstrirao je sposobnost da znanstvenim metodama ukaže na to kako Hrvati i Srbi starosjedioci u miru, ratu i poraću gledaju i tretiraju jedni druge, pridružujući im u obradi i useljenike te povratnike. Taj zadatak ne bi mogao tako valjano izvesti da nije imao široko znanje o naciji kao društvenoj, političkoj i psihološkoj kategoriji, što znači i o manjinskim etnonacionalnim zajednicama, kojima se već i prije bavio. Njihov se život teško može razumjeti bez pomoći psihološkoga, antropološkog i povijesnog pristupa i zato autor za njim povremeno i poseže. Zahvaljujući tome uspio se približi-

ti nekim svojstvima, ma koliko promjenljivim, tih dvaju naroda, ne upuštajući se, kao površni dodatak tim nastojanjima, i u njihovu karakterologiju.

Zato je daleko od potpadanja pod utjecaj danas oživljene psihologije naroda, kojemu su podlegli i neki inače poznati i upravo zbog toga slavljani znanstvenici. I, naizgled čudno, nisu joj se othrali ni pojedini psihijatri, od kojih bi se očekivalo da drže oči otvorene usprkos bljesku etnonacionalnog autoriteta grupe kojoj pripadaju. Ne odriče Babić neka svojstva, pa ni psihička, koja se tijekom duljeg vremena stvaraju u nacijama. Ona su, tumači, vezana uz socijalne i povijesne okolnosti, baš kao i uz oficijelnu politiku. Jer, politika nerijetko ima interes da ljudima koje predstavlja doda i neke izmišljene značajke, na svoju slavu i korist. Odupirući se redukcionizmu, Babić je Hrvate i Srbe približio okviru koji nije čvrst kao stijena, nego porozan, već prema tome kakvi su kod njih bili društveno-ekonomski procesi i međunarodni utjecaji. Kritički razmatra poveznice Hrvata i Srba u 20. stoljeću i početkom ovoga. To nije bio slijed u kome se provlačila samo jedna nit, pa tako ni isključivo prihvaćanje jugoslavenske države ili nepodijeljena mržnja prema njoj. I sintagma »bratstvo i jedinstvo« bila je politički konstruirana, uz malo realiteta. Ideološki prizvuk ima i uvjerenje o nedvosmislenoj okrenutosti oficijelnom hrvatstvu ili srpstvu prije ili nakon sloma SFR Jugoslavije i stvaranja novih država. Uvijek je u proteklom vremenu prevladavalo više komponenti, razglašanih ili prešućivanih, u kojem su oni pritajeni u vremenu za njih povoljnom postali dominantni, stvarajući novi okvir, koji se, kao i onaj prethodni, samo činio trajnim. Te metamorfoze Dragutin Babić stalno ima na umu, pa to i pridonosi uvjerljivosti djela.

Doduše za vrijeme posljednjeg rata moglo se pomisliti da će jednonacionalni sastav stanovništva biti ostvaren i da će više-manje preostati samo Hrvati ili Srbi unutar određenih granica, no pokazalo se da je i to teško izvediv koncept. Uza sva osvajanja hrvatskih teritorija i obostrana etnička čišćenja domet je ipak bio ograničen. Ono što je stanovnike stoljećima povezivalo nije ih moglo do kraja razdvojiti, koliko god nizak intenzitet imala povezanost. Te tanane niti, sa svojim padovima i usponima, koje se usprkos svemu nikada do kraja nisu prekinule, Babić je minuciozno ispitivao. Dokazao je i koliko je neopravdano oslanjati se na simplificirana shvaćanja koja jedna nacija ima prema drugoj i još više jedna nacionalna politika prema onoj suprotstavljenoj. Ili koliko povremeno veći dio nacije kroz zatamnjena stakla promatra onu drugu, uvjeren da je pronašao objekt na koji može prebaciti teret vlastitih nedorečenosti, pa i dio odgovornosti za postojeće, nikad dovoljno saturirajuće stanje, ali i koliko ostatak takve nacije uspijeva zadržati razbor i onda kada sve poziva na mržnju i osvetu.

Baveći se tim aporijama, Dragutin Babić shvatio je zašto je nezanemarivi dio nacija u nedavnim ratovima povjerovao da se na suprotnoj strani nalaze samo »četnici« ili »ustaše«, ali i upozorio na otpore koji su se javljali u tako pojednostavljenoj slici sukoba. U stvaranju složenije i zato adekvatnije predodžbe onoga što se ovdje događalo konzultirao je brojnu literaturu eminentnih znanstvenika, ali ona bi mu malo koristila da i sam nije došao do uvjerenja kako se silom može mnogo toga promijeniti, pa i društveni sistem kakav je bio socijalizam potkraj svoga postojanja, ali da novi sistem ne mora biti i potvrda djelotvornijih ekonomskih, civilizacijskih i kulturnih postignuća te veće pravednosti.

U Hrvatskoj jest slomljen sistem koji je otežavao ostvarenje njezinih težnji za većom samostalnošću ili za vlastitom nacionalnom državom, ali pitanja koja su i prije opterećivala društvo počela su se nakon osamostaljenja brzo razgorijevati. Među njima su i inače teško rješive nedoumice oko etnonacionalnih manjina, postajući sada tek ogoljenije nego prije. Da nije tako, ne bi stotine tisuća ljudi, uglavnom nedobrovoljno, napuštale svoje prebivalište, lutale balkanskim i širim prostorima te se tek nakon smirivanja ratnih strasti, ali i utjecaja međunarodne zajednice, djelomično vraćale u staru postojbinu. Jest, bilo je i onih koji nisu napuštali svoje domove. Takve Babić naziva Hrvatima starosjediocima i Srbima starosjediocima, a one koji su se, opet po slučaju etnonacionalnog principa, uselili u Hrvatsku iz drugih krajeva bivše Jugoslavije, useljenicima. Pisac s razumijevanjem prati teškoće njihove prilagodbe novom zavičaju, nakon što su izvrgnuti etničkom čišćenju u starome.

Iako u novim okolnostima, nešto od prijašnjeg suživota Hrvata i Srba nije iščezlo, a i ne može bez ostatka. Zato i nije svejedno hoće li te okolnosti proizvoditi učestale nesporazume i nezadovoljstvo i većinske i manjinske skupine ili ne. Dragutin Babić zabilježio je što hrvatska većina pamti i doživljava kao rezultat velikosrpskih poduhvata, ne zaboravljajući ni nevolje koje pogađaju srpsku manjinu. Udubljujući se u položaj obiju grupa, daleko od pristranosti, njihove je pripadnike ocijenio kao jednakovrijedne individue, s donekle različitim iskustvima i reakcijama, od kojih su neke u pojedinim trenucima više, a neke manje socijabilne. Nema ju uvijek ista obilježja, ali poprimaju one moduse koji i pored nesporazuma s drugima, u ratu i tragičnih, dovode do njihova ublažavanja i međusobnog približava-

nja. Uostalom, njegov je prvotni prijedlog za podnaslov rada bio »Od destrukcije do (re)konstrukcije lokalnih zajednica«. Smatra da za takav ishod neideologizirani pojedinci mogu dosta učiniti, mnogo više lokalne zajednice, a najviše društvo u cjelini, koje onda utječe i na svoje dijelove. Jesu li to prevelika očekivanja, pokazat će vrijeme; sigurno je pak da njegovo djelo nadvladava malodušnost i dokaz je da svi pripadamo istoj vrsti, ljudskoj, pa iako se javljaju manje ili velike suprotnosti između etnonacionalnih entiteta, dolazi i do približavanja.

Teško je povjerovati, u to ni on ne vjeruje, da je mržnja naše nepremostivo svojstvo, da zlovolja prema nekome trajno zahvaća nacionalnu zajednicu te da je konfrontacija neizbježna. Svoje ispitanike u Istočnoj i Zapadnoj Slavoniji, na Baniji i u Dalmaciji, kao reprezentante cjelokupne hrvatske populacije, sa svojim je suradnicima upitao postoje li neki pomaci u odnosima Hrvata i Srba i dobio potvrdne odgovore. Štoviše, dio ispitanika, ma koliko malen bio, ni u vrijeme najžešćih ratnih operacija nije u ozloglašanim drugima prepoznao utjelovljenje zla i nije prekinuo sve odnose s njima. Čak ih je i pomagao.

Hrvati i Srbi, bilo kao većina ili manjina, mogu u ovome radu naći dovoljno sadržaja koji ih u povoljnijem slučaju usmjeruju i na uvjerenje kako o njima ovisi hoće li pripadati demokratskoj, građanski izgrađenoj orijentaciji ili će ostati vezani uz ograničeniju etničku pripadnost. Riječ dobrota rijetko se koristi u sociološkom rječniku. Ali ako postoje znanstvenici iz čijeg djela izvire poštovanje i prihvaćanje i one zajednice prema kojoj trenutno može postojati animozitet, onda to svojstvo sigurno ima i ovaj sociolog. Još i više: nastojao je razumjeti postupke i psihu onih Hrvata i Srba na ovim područjima koji su se u proteklom vremenu ogriješili o elementarne civilizacijske i moralne vrednote, iako se sam od njihovih postupaka ograđuje. Zato čitati ovo djelo znači ne samo doznati ono što se nerijetko u literaturi i još više u političkom diskursu previđa nego i upitati se kakav odnos imamo prema vječnim dilemama dobra i zla, nade i beznađa, povjerenja u mogućnost promjena i defetizma, agresivnosti ili njezina pretvaranja u toleranciju. Shvatiti poruke ovoga djela znači shvatiti implikacije, najčešće i prednosti suživota pojedinih zajednica, a autorov humanistički pristup te vrijednosti samo uvećava.

Nikola Dugandžija

Zagreb